

ВАСИЛЬ ОЛЕКСІЙОВИЧ БІДНОВ – ІСТОРИК ТА БУДІВНИЧИЙ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Доценко Віктор Олегович

доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії та археології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ
e-mail: dozenkov@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0106-1385>

***Анотація.** У статті розглядається діяльність Василя Біднова як історика та будівничого української церкви. На основі широкого комплексу мемуарів та профільної історичної літератури показано, що на кожному етапі своєї діяльності Василь Біднов мав особливі, обумовлені історичними обставинами, підходи до оцінки церковного будівництва та державотворчих процесів доби національно-визвольних змагань українського народу. При цьому добу національно-визвольних змагань українського народу 1917 – 1920 рр. та церковне будівництво в зазначений період Василь Біднов розглядав як частину значно ширшого процесу національного становлення. У статті звернено увагу на основні його погляди та здобутки в церковному будівництві та історії церкви.*

***Ключові слова:** Василь Зеньківський, Павло Скоропадський, Антоній (Храповецький), Православна церква, Українська Держава, релігійна організація, Міністр ісповідань.*

Постановка проблеми. В традиції православної церкви незалежна держава має автокефальну церкву, а канонічні кордони збігаються з державними. Втім процеси державного та церковного становлення не є лінійними та такими, які відповідають одне одному. Це було в нас як за доби національно-визвольних змагань українського народу 1917 – 1920 рр. так і залишається актуальним і сьогодні. Оскільки Василь Біднов розглядав церковні процеси своєї доби як частину значно ширшого процесу національного становлення, то його судження й оцінки залишаються актуальними й в наш час.

Метою є розкриття ролі та поглядів Василя Біднова на українське церковне будівництво доби національно-визвольних змагань українського народу 1917 – 1920 рр.

Виклад основного матеріалу. Період початку ХХ століття став драматичним поворотом в історії Української Православної Церкви. Подібно до того як складалася ситуація в усіх інших сферах українського життя, тяга народу до відродження рідної церкви мала міцний фундамент, що опирався на провідні суспільні сили, а саме селян та військових. Боротьба за розбудову української церкви насамперед для широких народних мас насамперед полягала в українізації проповідей та перекладу на українську мову богослужбові літератури. Процес же створення організаційної структури української церкви лягав на плечі насамперед мирян та білого духовенства, оскільки ментально і етнічно чуже українській справі чорне духовенство українських єпархії не лише не сприяло розвитку української церкви, а й всіляко йшло всупереч бажанням та тенденціям, закладеними

українською паствою в розвитку українського церковного руху доби національно-визвольних змагань українського народу 1917 – 1920 рр. При цьому на різних етапах національно-визвольних змагань українського народу 1917 – 1920 рр. роль та місце окремих особистостей у розбудові української церкви мала різну вагу. Якщо в Українській Народній Республіці доби Центральної Ради та Українській Державі Павла Скоропадського державна політика стосовно церкви визначалася головним чином окремими чиновниками, що опікувалися сферою церковної політики відповідних державних структурах, то за Української Народної Республіки доби Директорії почалася побудова державної політики стосовно церкви та діалогу між державою та церквою. В цих умовах виникла ціла плеяда українських церковних діячів з мирян, що стали активними учасниками церковного руху та задавала шлях та тенденції націоналнотворчим церковним процесам. До цієї плеяди безумовно належав Василь Олексійович Біднов – історик та будівничий української церкви.

Народився Василь Біднов 14 січня 1874 р. в місті Широке. Походив він із родини заможних селян і завдяки чому закінчив Херсонська духовне училище в 1889 р., Одеську Духовну Семінарію в 1896 р. і в 1902 р. Київську Духовну Академію, де брав активну участь в її житті. З 1903 р. перебрався на постійне місце проживання до Катеринослава (нині місто Дніпро), де працював помічником інспектора і викладачем у Катеринославській духовній семінарії та редагував «Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии».

Поворотним роком в житті Біднова став 1909 р. Саме цього року Василь Олексійович Біднов отримав ступінь магістра богослов'я та разом з дружиною вступив до Товариства українських поступовців, а згодом в 1917 р. членами Української партії соціалістів-федералістів. З цього почався його політичний шлях.

За доби української революції впродовж 1917 – 1918 рр Біднов був депутатом Української Центральної Ради. Від 1918 р. екстраординарний професор українського університету в Кам'янець-Подільському та з 1919 р. декан богословського факультету. Цю посаду він поєднував з посадою заступника Міністра ісповідань Української Народної Республіки Івана Огієнка. Відповідав Василь Олексійович в Міністерстві ісповідань за Комісію з перекладу Святого Письма на українську мову (зокрема переклад Діян Апостолів), очолюючи її. Разом з цим він одночасно очолював українське педагогічне товариство, Кирило-Мефодіївське братство і Подільську філію Українського Національного Союзу, а також Кам'янець-Подільського громаду Української партії соціалістів-федералістів. З поразкою українських національно-визвольних змагань Василь Біднов перебував на еміграції, де активно продовжував свою наукову працю [Ульяновський, 2003; Біднов, 2003; 2015].

Біднов оцінював ситуацію, що складалася в національному та церковному будівництві в Україні в добу розгортання українських національно-визвольних змагань наступним чином. На його погляд, політична ситуація, що розгорталася в Україні з кінця 1917 р. являла собою протистояння двох таборів. Одним з яких був демократичний табір, що представляв український національний рух, який обстоював ідеї національного самоусвідомлення та самостійності й демократії, і опирався головним чином на українську людність. Інший табір – більшовицько-комуністичний, що представляв комуністичну ідеологію та був по суті своїй інтернаціональним та опирався на етнічно неукраїнську людність, якій була далека

ідея українського національного відродження та самостійності України, а близькою була ідея єдності з Москвою.

Проукраїнський табір головним чином був представлений Українською Народною Республікою як національною державою українського народу, що найповніше втілювала концепцію суверенного національного шляху та державної самостійності України. Впродовж національно-визвольних змагань українського народу 1917 – 1920 рр. Українська Народна Республіка неодноразово вступала в запеклу боротьбу з більшовицькою росією. Це протистояння змусило російських більшовиків до проголошення Української Радянської Соціалістичної Республіки. Широкі прошарки української людності ставляться з прихильністю до ідеї на яких стояла саме Українська Народна Республіка, а більшовиків селяни України рахують за ворогів, здійснюючи проти них повстання [Біднов, 1921, с. 3-4].

В час цієї великої боротьби населення Наддніпрянщини головним чином складалося з православного українського населення, а греко-католиків, католиків та протестантів разом було навіть менше ніж іудеїв. Таким чином українська людність на цих землях була головним чином православною. На момент проголошення Української Держави на її теренах існувало 9 єпархій кожна з яких мала свого правлячого єпископа, а Київська єпархія митрополита, та 16 вікарних єпископів. Всі вони перебували у владі Російського Найсвятішого Синоду та більшість з них була етнічними росіянами та подекуди ментально та духовно зросійщеними українцями [Біднов, 1921, с. 4-6].

З огляду на вищевикладене, на думку Василя Біднова, єпископат українських єпархій головним чином обстоював ідеї московського централізму та російського шовінізму задля утвердження російських інтересів. Насамперед це стосувалося боротьби з національною свідомістю та спрямовані дії пов'язані з русифікацією. Крім того велася систематична боротьба з українськими церковними звичаями. Зокрема заборонялося друкування книжок на релігійну тематику українською мовою, виголошувати та друкувати проповіді українською мовою, так зокрема Російський Найсвятіший Синод не давав благословення на друк Євангелія українською мовою. Паралельно з цим йшла боротьба з церковнослов'янською мовою в українській редакції (Київським ізводом), зокрема українською вимовою церковнослов'янських текстів. Крім того витіснялися з вжитку співи, архітектура характерна для українських храмів та ін. Тобто все, що стосувалося повсякденного церковного життя українського народу до московських впливів з боку московського духовенства уніфікувалося в українській церкві з російської і таким чином підміняло українські церковні звичаї звичаями московськими [Біднов, 1921, с. 6-7].

Біднов зауважує, що особливої ваги в русифікації українського населення російський єпископат насамперед надавав підбору претендентів на ті чи інші церковні посади. Формування бажаних для себе церковних кадрів починалося ще з церковних шкіл, в яких виховання відбувалося в дусі ворожості до всього українського. Таким чином виховувалася зневага до всього українського походження у дітей з українських сімей. Так відбувалася духовна та ментальна асиміляція, а ті хто виявляв все ж симпатії до батьківської мови позбавлялися будь-яких перспектив у лінії церковного служіння [Біднов, 1921, с. 7].

Такий стан справ визначав ставлення духовенства до української національної боротьби. Духовенство українських єпархія як правило ставилося з байдужістю та

відсторонені до будь-яких проявів національної свідомості, а подекуди виступаючи навіть в ролі ворога українського національного руху. З розгортанням національно-визвольної боротьби українців духовенство ставало джерелом русифікації українських громадян та просування ворожих щодо України пропагандистських ідей. Тому справа українського церковного будівництва в значній мірі не йшла пліч-о-пліч з процесом побудови української державності [Біднов, 1921, с. 8].

Для широких народних мас та багатьох українських церковних діячів справа українізації церковного життя мала свою вагу, і саме тому починаючи ще з 1917 р. вони брали участь в українському церковному русі, і зокрема шляхом участі в єпархіальних з'їздах, де вони бачили можливості в українізації церкви. Такі діячі вбачили головну перепону в розбудові української церкви насамперед в церковній бюрократії, оскільки єпископат українських єпархій був промосковський і представляв російські інтереси, що йшли всупереч інтересам побудови української церкви [Біднов, 1921, с. 9].

Такий широкий народний запит на українізації церкви все ж знаходив відгуки серед окремих діячів духовенства, зокрема прихильників серед учасників з'їздів. Для прикладу Полтавський єпархіальний з'їзд мав навіть доповідача, що вважав за необхідне українізувати церкву. Учасники ж Подільського єпархіального з'їзду пішли навіть далі. Вони зажадали не лише переходу церковних відправ на українську мову, а й переходу церковно-периферійних шкіл на українську мову як мову освіти в них [Біднов, 1921, с. 10-11].

Далеко не всі з'їзди мали таке позитивне значення для української національної справи і на них в переважній більшості було проросійське духовенство. Воно, будучи російськими ієрархи, дбало про російську церкву та орієнтувалося на духовенство російське, очікуючи Всеросійський церковний собор, що мав проходити в Росії і делегатами якого мали бути вони як люди не прихильні до української справи [Біднов, 1921, с. 11-13].

Антиукраїнська сутність делегатів та напрям в якому рухалася російська церква на Всеросійському церковному соборі викликали незадоволення в проукраїнських церковних сил тими процесами, що відбувалися в російському церковному русі, зокрема Собор та його діяння і обрання патріарха Московського йшло всупереч українським церковним звичаям, які ґрунтувалися на засадах соборності церкви та обережного і почасти обережно-негативного ставлення до персоналізованого церковного управління, характерного російській церкві [Біднов, 1921, с. 12-13].

На думку Біднова, природною реакцією на такий імперський поступ російського духовенства була активізація українського церковного руху та поява Всеукраїнської Церковної Ради [Біднов, 1921, с. 13-14; Лотоцький, 1966, с. 371-372]. Всеукраїнська Церковна Рада прагнула досягнення своєї мети, а саме проголошення автокефалії української православної церкви шляхом скликання Всеукраїнського Церковного Собору [Дорошенко, 2002, с. 222-223].

Гроші на організацію проведення Собору було знайдено за активної участі митрополита Володимира. Роботу Собору було розпочато у січні 1918 р. Собор складався з трьох сесій. Перша з яких складалася з 9 пленарних засідань. На чолі Всеукраїнського Церковного Собору був єпископ Пимен (Пегов). Провідною силою першої сесії Собору була Всеукраїнська православна церковна рада, що ставила собі

за мету проголошення автокефалії української церкви. Втім оскільки єпископи ж не виявляли активності в її роботі з того нічого не вийшло. Єдиним підсумком першої сесії Собору було її закриття до травня. Крім перенесення роботи Собору на травень, була прийнята постанова, в якій йшлося про визнання української мови як мови офіційного діловодства та про окремі організаційні і фінансові питання. Та значення цієї сесії для повсякденного життя церкви була мізерною [Ульяновський, 2006; Поцулко, 2008, с. 213-218].

Однією з ключових подій, що розгорталася на першій сесії Всеукраїнського церковного собору стала котка годинна лекція, прочитана професором Іваном Огієнко 14 січня, на тему: «Відродження української церкви» [Біднов, 1921, с. 14-15].

Чергова сесія Всеукраїнського Церковного Собору відбулася в новій політичній реальності, а саме в умовах Української Держави Павла Скоропадського. Його консервативний та авторитарний політичний режим надихав проросійських єпископів. На передодні відкриття другої сесії Всеукраїнського Церковного Собору єпископату, всупереч процедурі, вдалося «обрати» нового Київського митрополита – Антонія (Храповецького) з Харкова, а патріарх Московський Тихон та Священний Синод Російської православної церкви затвердили його на цій посаді. Такі дії російських шовіністів з числа духовенства в Україні та московських архієреїв викликали обурення та протест з боку українського уряду. Тому відкриття другої сесії Всеукраїнського Церковного Собору стало справою вже державною і супроводжувалася вона великою увагою з боку міністра ісповідань Української Держави Василя Зеньківського. На потребу організації другої сесії Всеукраїнського Церковного Собору гетьман Української Держави Павло Скоропадський виділив 1 117 600 карбованців державних коштів. Її відкриття відбулося 7 (20) червня 1918 р. Хід цієї сесії та її наслідки були дискусійними. Єпископат українських епархій, будучи противниками ідеї автокефалії, на цій сесії першочергово розгорнули запеклу боротьбу з самою ідеєю її проголошення, а не впорядкуванням справ церкви у відповідності до нової суспільно-політичних реальності. Тим часом Міністр ісповідань Зеньківський зі свого боку, з надією на поступові еволюцію світогляду ієрархів української церкви в бік української справи, прагнув уникати прямого тиску на єпископат української церкви. Всеукраїнська православна церковна рада ж на цій сесії опинилася в меншості. В ході другої сесії Всеукраїнського Церковного Собору було вирішено питання вищого церковного управління та прийнято постанову з 17 пунктів, яка закладала принципи українського церковного самоуправління. У відповідності до цих рішень українська православна церква підпорядковувалася Московському патріарху. 24 червня (7 липня) 1918 р. проросійською більшістю Всеукраїнського Церковного Собору було позбавлено мандатів членів Всеукраїнської Православної Церковної Ради. Тож друга сесія Всеукраїнського Церковного Собору хоч і надала формальної структури українському православ'ю, все ж сприяла утвердженню позицій російських шовіністів з числа духовенства. Такий поворот зняв з порядку денного питання богослужіння українською мовою і статус її як можливої мови богослужіння був зведений нанівець. 27 червня (11 липня) 1918 р. другу сесію Всеукраїнського Церковного Собору було закрито [Ульяновський, 2006; Поцулко, 2008, с. 213-218; Дорошенко, 2002, с. 225-229].

Третю і останню сесію Всеукраїнського Церковного Собору було розпочато 15 (28) жовтня 1918. Головним питанням тієї сесії було насамперед обговорення ставлення Московського патріарха та Всеросійського Собору до «Положення про вище церковне управління в Україні». Однак 1(14) листопада 1918 р. Міністр ісповідань Української Держави Олександр Гнатович Лотоцький підняв перед Всеукраїнським Церковним Собором питання автокефальної церкви, однак у зв'язку з формуванням нового уряду з новим Міністром ісповідань питання автокефалії було знято з порядку денного третьої сесії Всеукраїнського Церковного Собору. 30 листопада (12 грудня) на соборі виступив Гетьман. Православна церква отримала першість серед інших конфесій. Крім того, на третій сесії Всеукраїнського Церковного Собору було прийнято рішення про те, що єпископи та митрополити мають обиратися собором та затверджуватися Московським патріархом без урахування побажань чи протестів світської влади. До того ж, на думку делегатів Всеукраїнського Церковного Собору, саме митрополит мав представляти церкву в державі, а не Міністр ісповідань. Також було вирішено, що саме церковнослов'янська мова має бути мовою богослужіння в українській церкві. Роботу третьої сесії Всеукраїнського Церковного Собору було завершено 4 (17) грудня 1918 р. у зв'язку з припиненням існування Української Держави [Ульяновський, 2006; Поцулко, 2008, с. 213-218; Дорошенко, 2002, с. 231-232].

Окрім Всеукраїнської Церковної Ради, на думку Василя Біднова, важливе місце в українському церковному Русі займало Кирило-Мефодіївське Братство, що стало своєрідним майданчиком української людності, акумулюючи зусилля для досягнення мети автокефалії української церкви від Московського Патріархату. Аналізуючи умови Української Держави Павла Скоропадського, в яких в діяло Кирило-Мефодіївське Братство, Біднов прийшов до висновку, що в них діяти українським церковним діячам було складніше, ніж це було за Української Центральної Ради. Ці обставини були зумовлені прихованою симпатією Скоропадського до ідеї як державної, так і церковної єдності з Москвою [Біднов, 1921, с. 16-17].

В своїй оцінці церковних подій доби гетьманату Біднов зауважував, що на відміну від українських церковних діячів доби Української Центральної Ради Української Народної Республіки російські шовіністи загалом, та російські шовіністи в рясах зокрема почувалися впевнено та комфортно. Користуючись всіма засобами впливу на суспільні думки, які перебували в їх розпорядженні від церковної проповіді до публікацій в пресі. Сам факт існування Української Держави сприймався ними настільки несерйозно та тимчасово, що навіть ставився під сумнів держав статус української мови [Біднов, 1921, с. 17-18].

Втім така оцінка Біднова як серед сучасних дослідників цього періоду української історії (як державної, так і церковної) так і за його сучасників супроводжувалася чисельними суперечливими і почасти ідеологічними та світоглядними дискусіями. Безсумнівно, є справедливим те, що на відміну від Української Народної Республіки політичні і церковні діячі якої здебільшого хоч і не з перших днів стояли на засадах державної самостійності та церковної автокефалії, але йшли поступальним шляхом до досягнення цієї мети, переживаючи внутрішню еволюцію, то Українська Держава Павла Скоропадського, будучи персоналістичним режимом в значній мірі залежала від тих чи інших діячів, що обіймали ті чи інші

посади в її уряді, ніж від продуманої державної політики чи революційної стихії народних мас. Позиція Гетьмана щодо церкви в значній мірі залежала від рішучості чи обережності, а також волі його міністрів ісповідань Василя Зінківського та Олександр Лотоцького. Погляди ж Гетьмана на цю справу в значній мірі змінювалися як під впливом обставин так і позиції його міністрів. Ця легковажність державної політики Павла Скоропадського була притаманною йому навіть в тих сферах, що були йому значно більш знайомі та зрозумілі ніж питання розбудови церкви [Дорошенко, 2002, с. 231].

З проголошенням «Федеративної грамоти» Павлом Скоропадським та з початком розгортання антигетьманського повстання розпочалася зовсім нова сторінка історії Української церкви. Справедливо аналізуючи події антигетьманського повстання з позицій підходу національної політики та становлення національної свідомості учасників подій, а також орієнтації народних мас різного етнічного походження, Василь Біднов стверджує, що в боротьбі між Гетьманом та Директорією УНР режим першого відстоювали люди здебільшого не українського етнічного походження та ворожі українській справі, а Директорію Української Народної Республіки, яка очолювала повстання проти гетьмана, підтримувало головним чином українське селянство та українські державні та громадські діячі. Попри очевидні досягнення Української Держави Скоропадського в останні дні свого існування її провідними силами були головним чином антиукраїнські [Біднов, 1921, с. 19-24].

Крім того саме за доби Директорії Української Народної Республіки умови за яких провідні державні діячі, а насамперед Головний отаман армії і флоту Української Народної Республіки Симон Петлюра, член Директорії УНР Опанас Андрієвський та прем'єр-міністр Української Народної Республіки Володимир Чехівський, а також тимчасовий комісар міністерства ісповідань Олександр Гнатович Лотоцький розуміли важливість церковного питання та обстоювали ідею церковної автокефалії. Окрім того навіть їх опоненти в новій українській владі розуміли небезпеку, яку потенційно становило проросійське духовенство, якщо не буде належного контролю з боку держави до їх діяльності [Андрусин, 1997, с. 12-14; Лотоцький, 1966, с. 10-11; Лотоцький, 1951, с. 41-49]. І саме за доби Директорії Української Народної Республіки Василь Біднов як людина з ґрунтовною релігійною освітою, широким світоглядом та енциклопедичними знаннями стає не лише істориком та будівничим Української церкви, а й одним із ключових діячів українського національного церковного руху доби національно-визвольних змагань українського народу 1917 – 1920 рр.

Позитивним чинником на шляху утвердження української церковної справи, на думку Василя Біднова, був акт, проголошений 1 січня 1919-го р., а саме закон «Про вищий уряд Української Автокефальної Православної Церкви». За цим законом українська церква унезалежнювалася від російської і формувалася її вища влада. Роль найвищої церковної влади відводилася Всеукраїнському церковному собору, а виконавчим органом його був Український Священний Синод, що складався з єпископів, священників, диякона та мирян. Одночасно з цим було призначено членів Українського Священного Синоду. З архієреїв туди увійшли єпископи Агапіт та Діонісій. Драматичні події російського вторгнення на терени Української Народної Республіки та швидкий відхід органів управління з столиці

Української Народної Республіки Києва до Вінниці та інші перешкоди початку роботи Українського Священного Синоду в поєднанні з динамічними та швидкими змінами лінії фронту, що сприяли перманентним переїздам державних установ з одного міста до іншого, не сприяло їхній плідній роботі [Біднов, 1921, с. 25-26]. Власне лише з приходом на посаду міністра ісповідань Української Народної Республіки професора Івана Огієнка та відносною стабілізацією ситуації на фронтах вдалося повернутися до плідного церковного будівництва. На думку Біднова, саме Іван Огієнко зробив грандіозний вклад в розбудову української церкви. Іван Огієнко бачив першочерговим завданням з перших днів свого перебування на посаді міністра ісповідань Української Народної Республіки розпочати свою діяльність зі створення сприятливих умов по перекладу Святого Письма та іншої релігійної й морально-етичної літератури, що була надбанням церкви, на українську мову. З цією метою починаючи з 1 грудня 1919 р. розпочала свою роботу комісія по перекладу Святого Письма. Окрім безпосередньо перекладу Святого Письма, на богослужбову комісію покладалися завдання по перекладу житій святих та іншої літератури [Біднов, 1921, с. 26-27; Андрусишин, 1997, с. 85-87].

На думку Василя Біднова, окрім перекладу Святого Письма та богослужбової літератури на українську мову, для діячів українського церковногоруху тих часів важливим було повернення до української вимови церковної слов'янської мови як мови богослужіння богослужбових текстів та літургії, а також використання української мови як мови проповідей серед пастви. Втім саме вживання української мови як мови офіційного документообігу церковної проповіді, а також використання традиційного для України вимови церковнослов'янської мови замість створеної за часів Петра I російської вимови синодального ізводу церковнослов'янської мови ставало каменем спотикання в діалозі між Міністерством ісповідань Української Народної Республіки та духовенством з проросійською орієнтацією на чолі з єпископом Пименом.

Окрім переходу на українську мову та українську вимову церковнослов'янської мови у якості мови української церкви професором Іваном Огієнком було здійснено ще ряд вкрай важливих та необхідних для ефективної роботи Міністерства ісповідань Української Народної Республіки реформ. Насамперед це стосувалося реалізації, передбаченого законом від 1 січня 1919 р. про автокефалію української церкви та створення Українського Священного Синоду, як вищого виконавчого органу церковного управління. Саме існування цього синоду створювало умови автокефальної існування української православної церкви, оскільки місцеве духовенство мало звертатися зі своїми запитами саме до нього замість Всеросійського Священного Синоду та патріарха Московського [Біднов, 1921, с. 28].

На додачу цих заходів, спрямованих на українізацію церкви, що були спрямовані міністерством ісповідань УНР і особисто Іваном Огієнком, Василь Біднов виділяв та підкреслював в своїй праці «Церковна справа на Україні» важливість низового церковного руху. Зокрема Біднов виділяв ситуацію в самому Києві, де попри більшовицьку окупацію, жваво вирувало українське церковне життя. Саме в Києві перебували та діяли на той час Всеукраїнська Церковна Рада і Кирило-Мефодіївське братство [Біднов, 1921, с. 33-34].

Втім такий бурхливий розквіт українського церковного життя, що переживав Київ, мав свою ціну, зокрема інтенсивне протистояння з проросійським духовенством. Перебуваючи в умовах більшовицького режиму, однаково ворожих, як українському церковному руху, так і російському шовіністичному духовенству, а також знаходячись в найжорстокішому ідеологічному протистоянні з проросійськими церковними силами, українські церковні діячі остаточно звільнилися від «оков» обережності в українізації церкви (такі «окови» були притаманні українському церковному руху в попередні роки). В цей же час в середовищі Кирило-Мефодіївського братства виникла ідея переходу на українську мову як мову богослужіння [Біднов, 1921, с. 34-35].

Першим храмом, де богослужіння відбувалися українською мовою став саме Київський Софіївський собор. Відбулося це в страсну неділю 1919 р. Згадуючи психологічний ефект від переходу на українську мову як мову богослужіння і проповіді Біднов писав: «Жива українська мова та чудові українські співи, проповідь на зрозумілій для нашого люду мові – все це надзвичайно захопило богомольців і приваблювало до Софіївського собору велику кількість народу. Число парафіян зростало до того, що на не тільки стіни Собору, а навіть соборний цвинтар не вмщали бажаючих молитися». Такий шалений успіх, попри скарги та протидію московського духовенства, сприяв тому, що з часом був українізований Миколаївський собор та Андріївська церква, а також кілька інших менших церков Києва. Перехід на українську мову як мову богослужіння сприяв їх наповненню [Біднов, 1921, с. 35-36].

Загалом же, на думку Василя Олексійовча, український церковний рух доби національно-визвольних змагань українського народу 1917 – 1920 рр. мав наступні здобутки:

1) Український церковний рух твердо стояв на засадах окремоті і незалежності української церкви від російської та повернення до українських самобутніх форм церковного буття. Особливо послідовно та рішуче це було за доби Директорії УНР;

2) Українське церковне відродження супроводжувалося відродженням традиційних форм церковної взаємодії, а саме братств та боротьбою за визнання і поширення української мови як мови богослужіння, оскільки вона була зрозумілою для пересічної української людності;

3) Крім того, саме в добу національно-визвольних змагань українського народу 1917 – 1920 рр. наочно постала необхідність появи національного українського єпископату не лише за формою, а й за суттю;

4) Вдалося консолідувати державні та суспільні зусилля довкола питань перекладу церковної літератури, зокрема богослужбових текстів на українську мову та в утвердженні принципу соборності в управлінні українською церквою [Біднов, 1921, с. 46-47].

Висновки. Отже, Василь Біднов був учасником українського національного церковного руху доби національно-визвольних змагань українського народу 1917 – 1920 рр., а за Директорії УНР та міністра ісповідань УНР Івана Огієнка став активним учасником як в якості чиновника, так і в якості перекладача Святого Письма й іншої церковної літератури на українську мову, а також істориком церкви. Маючи ґрунтовну релігійну освіту та широкий кругозір, про що яскравим чином

свідчить сфера його наукових інтересів, яка не обмежується кількома науками, Василь Біднов широко ілюструє нам динаміку та складність церковного питання та процесу його суспільного розвитку в умовах протиріч доби національно-визвольних змагань українського народу 1917 – 1920 рр. При цьому послідовно утримуючись від притаманних учасникам зазначених подій симпатій до тих чи інших політичних сил та проєктів, а отже висвітлює події об'єктивно. Крім того, пишучи про церковні процеси, Василь Біднов насамперед розглядає їх як продовження політичних процесів, що на рівні глибинної психології широких народних прошарків мало знак рівності з національними правами та пріоритетами.

Список використаних джерел та літератури

- Андрусішин, Б. І., 1997. *Церква в Українській Державі 1917 – 1920 рр. (доба Директорії УНР)*, Київ: Либідь.
- Ульяновський, В. І., 2003. Біднов Василь Олексійович, *Енциклопедія Сучасної України*, К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України.
- Фелонюк, А., 2015. Біднов Василь, *Наукове товариство імені Шевченка: енциклопедія*, Київ, Львів: НТШ, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України.
- Біднов, В. О., 1921. *Церковна справа на Україні*, Тернів: Вид-во «Українська автокефальна церква».
- Дорошенко, Д. І., 2002. *Історія України 1917 – 1923 рр., т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року*, Київ: Темпора.
- Поцулко, О. А., 2008. Еволюція автокефального руху в Україні (1917 – 1936 рр.), *Наука. Релігія. Суспільство*, 2, 213-218.
- Лотоцький, О., 1966. *Сторінки минулого, ч. 4*, Вид. Укр. Православ. Церкви в США.
- Лотоцький, О., 1951. *Симон Петлюра як політик і державний муж*, Париж; Лондон.
- Ульяновський, В. І., 2006. Всеукраїнський православний церковний собор (ВПЦС), *Енциклопедія Сучасної України*, К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України.

References

- Andrusyshyn, B. I., 1997. *Tserkva v Ukrainskii Derzhavi 1917 – 1920 rr. (doba Dyrektorii UNR)*, Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
- Ulianovskiy, V. I., 2003. *Bidnov Vasyl Oleksiiovych, Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*, K.: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
- Feloniuk, A., 2015. *Bidnov Vasyl, Naukove tovarystvo imeni Shevchenka: entsyklopediia*, Kyiv, Lviv: NTSh, Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
- Bidnov, V. O., 1921. *Tserkovna sprava na Ukraini*, Terniv: Vyd-vo «Ukrainska avtokefalna tserkva». [in Ukrainian].
- Doroshenko, D. I., 2002. *Istoriia Ukrainy 1917 – 1923 rr., t. 2: Ukrainska Hetmanska Derzhava 1918 roku*, Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
- Potsulko, O. A., 2008. *Evoliutsiia avtokefalnogo rukhu v Ukraini (1917 – 1936 rr.)*, *Nauka. Relihiia. Suspilstvo*, 2, 213-218. [in Ukrainian].
- Lototskyi, O., 1966. *Storinky mynuloho, ch. 4*, Vyd. Ukr. Pravoslav. Tserkvy v SShA. [in Ukrainian].
- Lototskyi, O., 1951. *Symon Petliura yak polityk i derzhavnyi muzh*, Paryzh; London. [in Ukrainian].
- Ulianovskiy, V. I., 2006. *Vseukrainskyi pravoslavnyi tserkovnyi sobor (VPTsS)*, *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*, K.: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

VASYL OLEKSIYOVYCH BIDNOV – HISTORIAN AND BUILDER OF THE UKRAINIAN CHURCH

Viktor Dotsenko

Doctor of Historical Sciences,
Professor of the Department of World History and Archeology,
Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv

Abstract. *The article examines the activity of Vasyl Bidnov as a historian and builder of the Ukrainian church. On the basis of a wide range of memoirs and specialized historical literature, it is shown that at each stage of his activity, Vasyl Bidnov had special, conditioned by historical circumstances, approaches to the assessment of church construction and state-building processes of the era of national liberation struggles of the Ukrainian people. At the same time, Vasyl Bidnov considered the era of national liberation struggles of the Ukrainian people in 1917 – 1920 and church construction in the specified period as part of a much broader process of national formation. The article draws attention to his main views and achievements in church construction and church history.*

Key words: *Vasyl Zenkivskyi, Pavlo Skoropadskyi, Antonii (Khrapovetskyi), Orthodox Church, Ukrainian State, religious organization, Minister of Confessions.*